

Spiegeltje, spiegeltje

Over ouderschap, kinderlijke ontwikkeling en de wereld

ANNELIES STERCKX is psycholoog en coördinator van inloopteam De Mobil in Leuven. De Mobil biedt levensnabije ondersteuning aan gezinnen met jonge kinderen in kwetsbare leefsituaties. In de zeventien jaar dat Annelies met deze gezinnen werkte, leerde ze hoe indringend de invloed van de samenleving is op ouderschap en kinderlijke ontwikkeling. Aan de hand van het proces van spiegeling illustreert ze hoe nefast de invloed is van armoede, bestaansonzekerheid, discriminatie, oorlog, ontheemding ...

Annelies onderschrijft het grote belang van de eerste 1000 dagen en de vroege ouder-kindrelatie. Maar ze vraagt echte en ernstige aandacht voor de bredere context waarin de relatie tussen ouder en kind en kinderlijke ontwikkeling vorm kunnen krijgen. Dit is geen bijzaak. 'There is no such thing as a family.'

*Hoe ik de wereld in jouw ogen zag en
jouw blik de hele wereld werd*

Van kleins af leren we dingen over onszelf en de wereld. Wie ben ik (voor anderen)? Mag ik er(bij) zijn? Ben ik waardevol, nuttig? Ben ik sterk of juist zwak? Krijg ik een plekje tussen anderen in de wereld? Is de wereld bedreigend of net zorgend? Laten anderen me doorgaans in de steek of heb ik de zekerheid dat ik kan terugplooiën op anderen als het moeilijk gaat?

Wat we leren over onszelf en de wereld, leren we in relatie tot belangrijke anderen. Ons zijn is van bij het prille begin en in de kern verworteld, verstrengeld,

met de ander. ‘There is no such thing as an infant’ – een kind alleen bestaat niet. Deze beroemde uitspraak van psychiater Donald Winnicot is intussen gemeengoed. Je kan een (jong) kind niet zien los van de diepe invloed van zijn directe verzorgers. Zeker jonge kinderen zijn in hun fysieke en emotionele welzijn volledig afhankelijk van hun verzorgers. Ouders hebben een erg belangrijke opdracht te vervullen.

Maar kinderen en gezinnen zijn ook ingebed in een samenleving. Zoals een kind niet gezien kan worden los van zijn verzorgers, kunnen gezinnen niet gezien worden los van een samenleving waarin zij zich wel of niet gedragen weten. ‘There is no such thing as a family.’ Je kan een gezin en de leden van een gezin niet los zien van de diepe invloed die van een samenleving uitgaat.

In wat volgt illustreer ik aan de hand van het proces van spiegeling hoe maatschappelijke problemen zoals armoede, bestaansonzekerheid, discriminatie, oorlog en ontheemding een diepgaande invloed uitoefenen op ouderschap en kinderlijke ontwikkeling.

De kracht van de spiegel en kinderlijke ontwikkeling

Al voor de oude Egyptenaren de eerste spiegels vervaardigden keek de mens in stilstaand wateroppervlak naar zijn spiegelbeeld. Spiegeling fascineert de mens al eeuwen. Spiegels openen de weg naar reflectie, subjectiviteit en verbeelding. In oude verhalen en sprookjes gaat er vaak een heel bijzondere kracht uit van spiegels. De reflectie veroorzaakt iets magisch. Soms zelfs iets gevaarlijks, zoals Narcissus die verliefd werd op zijn spiegelbeeld.

Ook in kinderlijke ontwikkeling speelt spiegeling een krachtige, bijna magische rol. Kinderen bouwen een eerste gevoel van (zich)zelf, van zelfwaarde en later van identiteit op in de spiegel die belangrijke anderen hen voorhouden.

Bij jonge kinderen ontstaat een eerste gevoel van zelf in nauwe afstemming tussen de verzorgers en het kind. Verzorgers geven het kind iets terug op wat ze daar zien liggen, kruipen, rondlopen. Ze vormen een levende spiegel voor het kind. Wanneer een geschrokken baby huilt, trekken ouders een wat prui-

lerig gezicht, ze nemen het kind tegen zich, strelen het, spreken het geruststellend toe. Een boze peuter krijgt iets weerspiegeld over zijn boosheid. Een trotse eter krijgt bewonderende blikken. Op heel concrete wijze leggen verzorgers of ouders het kind een spiegel van zichzelf voor. Er wordt iets teruggeven: 'Dit ben jij.' De spiegel krijgt vorm in zichtbare én niet zichtbare dingen: in trekken van het gelaat, in aanraking, in geur, in stem ... Als het goed is, vindt het kind zichzelf terug in de spiegel. In de spiegel, gemaakt door anderen, voelt het zich begrepen, gevat.

In eerste instantie vindt het kind een gevoel van zelf terug in en door de ander. In een latere fase zal het kind begrijpen dat het ook niet helemaal samenvalt met wat de ander spiegelt, met het beeld dat de ander van het kind heeft (en geeft). En zal het zich hierop moeten leren verhouden. Toch zal nog zeer lang wat de ander voorspiegelt heel erg belangrijk blijven. Krijgt een kind een realistisch positief en verscheiden beeld van zichzelf voorgehouden? Of krijgt het voornamelijk negatief gewaardeerde stukken van zichzelf gereflecteerd? Krijgt het dingen gespiegeld die weinig met zichzelf te maken hebben, maar meer met de zorgen of kwetsuur van zijn verzorgers? Of krijgt het gewoon bitter weinig weerkaatst omdat ouders emotioneel afwezig zijn? Gepaste spiegeling blijft van groot belang in de verdere opbouw van het zelfwaardegevoel en ook identiteit.

Intuïtief kennen we allemaal de sterke kracht die van de spiegel uitgaat. Soms verzachtend, zoals de spiegel van een pashokje. Soms verscherpt, zoals het vergrootglas. Spiegels zijn er voortdurend. De zachte aanmoedigende hand van vader op mijn schouder. De vernederende blik van medeleerlingen tijdens een spreekoefening. De geïnteresseerde ogen van die leerkracht die iets in me zag dat ik zelf nog niet ontdekt had. Hoewel spiegeling een continu proces is, herinneren we ons vaak deze pivotale spiegelmomenten. De blik van de ander kan ons neerhalen of net optillen. De ogen van de ander hebben bij momenten iets bijna magisch.

De ouderlijke spiegel. Een maatschappelijke reflectie

Dat de ouderlijke spiegel erg belangrijk is, staat vast. Maar wat maakt nu die spiegel? En staat deze ouderlijke spiegel op zichzelf?

We weten dat wat te zien is in de ogen van ouders ook sterk contextueel en maatschappelijk bepaald is. De spiegel die ouders hun kinderen kunnen voorleggen is gekleurd door hun eigen geschiedenis en de persoonlijke, maar ook socio-economische omstandigheden waarin gezinnen zich bevinden. De ouderlijke spiegel is ook een maatschappelijke reflectie. Een spiegel in een spiegel.

Ouders die stevig in het leven staan en relatief vrij zijn van zorgen en kwetsuur, slagen er in het algemeen voldoende goed in hun kinderen gepast te spiegelen. Maar wat als de geschiedenis of de omstandigheden barsten aanbrengen in de ouderlijke spiegel? Soms dragen ouders zoveel verlies met zich mee dat een terugkerende angst en droefheid in hun ogen te zien is. Ook hier in België vult oorlog de blik van moeders en vaders met wanhoop. Meer dan eens is er na vlucht een blijvende ontheemding in hun ogen te zien. En na generatielange uitsluiting en discriminatie is het niet vreemd dat schaamte, angst en wantrouwen op momenten de blik van ouders vult.

Lieve Ria en Emilie,

Jullie zijn nog piepjong. Ria, frêle maar zo gefocust en communicatief. Emilie, rond, om op te eten. In jullie thuisland Palestina woedt op dit moment een verschrikkelijke oorlog waar jullie al een groot deel van de familie verloren hebben. Onvermijdelijk voelen ook jullie de gruwel van oorlog. In de ogen van jullie ouders zien jullie liefde, warmte, bewondering ... maar ook onrust, wanhoop en verdriet. Meer dan goed is voor jullie.

Lieve Chiki,

Wat herinner ik me nog goed hoe jouw papa je in zijn armen omhooghield en trots een Igbo lied zong. Voor jou. Voor ons als minigemeenschap. Je ouders ontvluchtten Nigeria voor oorlog en honger. Na zovele jaren is je papa nog steeds op zoek naar een plek hier in België. Vaak doolt hij rond. 'It feels like home', zegt hij wanneer hij zich bij ons zet en het hem eventjes lukt om thuis te komen. Naast trots en warmte, zie je ook ontheemding en verdriet in de ogen van jouw papa.

Lieve Valencia,

Jouw levendigheid, ritme en temperament zijn zo aanstekelijk. In die vibratie weergalmen overduidelijk je ROM-wortels. Sinds een tijdje ga je naar school. In kleine stapjes. Soms wel. Soms niet. Je mama voert een gevecht tegen monsters. De monsters van vervolging, uitsluiting en vooroordeel. Ze moet zichzelf er steeds van overtuigen dat de buitenwereld wél te vertrouwen is. Om jou een betere toekomst te geven gaat ze het gevecht aan. Soms wint ze het gevecht een tijdje. Dan weer verandert haar blik plots in angst en wantrouwen.

Lieve Noor,

Weet je nog hoe je samen met je mama en babyzusje door de straten liep? Na de zoveelste verlieservaring voelde je mama zich thuis niet meer geborgen. Samen maakten we een weekschema op van veilige plekken om de dagen door te brengen. In afwachting van beterschap ... En er kwam beterschap. Maar terugkerend zien we angst en verdriet in de ogen van jouw mama verschijnen.

We weten dat ook jij die ergens meedraagt.

In de zeventien jaar dat ik in het werkveld stond, kwam ik ouders tegen die, ondanks tegenspoed, doordeden en hun leven zo goed mogelijk trachtten te leven. Niet in het minst om hun kinderen een betere toekomst te geven. Ik kwam ouders en kinderen tegen die soms beresterk moesten zijn én dat ook waren. En ik was bevoorrecht om vast te stellen hoe ouderschap inderdaad beschermend kan zijn in een context van zware tegenslag. Maar het zou de gezinnen die ik ontmoette onrecht doen niet te benoemen hoe groot en ook hoe nefast de invloed van maatschappelijke tegenspoed kan zijn op ouders. En bijgevolg ook op hun kinderen.

Natuurlijk moeten we zorg bieden aan de (vroeg) ouder-kindrelatie. Maar is zorg bieden dan niet ook en vooral durven kijken naar welke maatschappelijke reflecties uit verleden en heden de ouderlijke spiegel misschien vertroebelen en maatschappelijke actie ondernemen? Moeten we ouders die gebukt gaan onder tegenspoed in eerste instantie aanspreken op de wijze waarop ze

met hun kinderen omgaan of moeten we vooral ook tegenspoed mee helpen bekampen? En erop vertrouwen dat dit ook (de band met) hun kind ten goede komt. Kan een te enge focus op het gezin en de ouder-kindrelatie niet schuld-inducerend werken en onbedoeld gezinnen uit hun kracht halen? Moet er niet vooral meer erkenning zijn voor hoe maatschappelijke problemen gezinnen in hun diepste wezen treffen en onrecht aandoen?

De maatschappelijke blik. De wereld, een spiegelpaleis

Kinderen krijgen natuurlijk niet alleen een spiegel voorgelegd door hun ouders. Hoe ouder ze worden, hoe belangrijker anderen in hun leven worden. De kinderverzorgster, de kleuterleider, vrienden, de buurvrouw, een toevallige passant, de huisbaas ... Allemaal dragen ze bij aan het beeld dat kinderen van zichzelf opbouwen. Ze hebben een invloed op hoe kinderen voelen en denken over zichzelf. En hoe ze zichzelf tussen de anderen in de samenleving beschouwen.

Wat kinderen vanuit hun bredere omgeving gespiegeld krijgen is niet gelijk. Kinderen in kwetsbare leefomstandigheden krijgen vaker dan andere kinderen negatieve beelden van zichzelf voorgehouden.

Lieve Mina,

Weet je nog hoe we negen jaar geleden op zoek gingen naar een plek voor jou en je mama? Je moet een jaar of acht geweest zijn. Je papa was erg ziek. Het lukte niet meer om veilig thuis te zijn en jullie kwamen op straat terecht. Een veel te lange zoektocht begon. Een tijdelijk onderkomen hier. Dan weer daar. Maanden gingen voorbij. De zoektocht bleef. 'Annelies, zullen we vanavond een huisje vinden?' Dat ene zinnetje uit jouw mond dat me de tranen over de wangen deed lopen, zal me altijd bijblijven. Nee, we vonden die avond geen huisje. En ook niet de avond of maanden nadien.

Lieve Badr,

Wat ben jij een zachte entertainer, je clowneske gedrag een manier om een plekje in de groep te vinden. Dat de vreemde blikken naar je hennahandjes

ervoor zorgden dat je je eigenheid uiteindelijk liever wegstopte. Dat van kleins af altijd gesproken werd over jouw gebrekkige taal. Hoewel je drie talen spreekt. Niet perfect. Maar wel drie. Dat je als enige van de klas niet uitgenodigd werd voor dat verjaardagsfeestje. Dat je door de leerkracht al lachend tweederangsburger werd genoemd. Dat je er nu standaard uitgehaald wordt bij politiecontroles. Dat ... Wat moet jij soms moedig zijn om je zachtheid te bewaren.

Lieve Lucy,

Weet je nog hoe jullie zo'n tien jaar geleden moesten verdwijnen? Na drie jaar procedure moesten jullie België definitief verlaten. In Armenië, jullie thuisland, wachtte de dood. De ochtend van het afscheid had mama jullie dik ingeduffeld. Een extra laagje bescherming tegen het onbekende dat onvermijdelijk op jullie afkwam. Wat restte was een afscheidscadeautje en de belofte dat we contact zouden houden. Jarenlang werkte mama 's nachts om overdag voor jullie te kunnen zorgen. Ze vocht in de zuiverste vorm voor jullie fysieke veiligheid. Toch, Lucy, ontsnapte jij niet aan de nachtmerries die bestaansonzekerheid met zich meebrachten. De knuffel die we bij het weerzien krijgen doet goed, maar ook pijn, omdat we weten hoe jullie geleden hebben.

Lieve Marcello,

Ik herinner me nog goed hoe ik je op mijn schouder in slaap wiegde nadat je mama je aan de borst had gevoed. Dat jij in de zeventien jaar dat ik je nu ken nooit een vaste plek had om te wonen doet me pijn. Dat je telkens opnieuw moest beginnen. Niet alleen met het inrichten van je bed of kamer, als je die had. Maar ook met het maken van nieuwe burens, vrienden, juffen, meesters, begeleiders. Wat werd het je moeilijk gemaakt om blijvende betrouwbare banden op te bouwen. Hoe vaak moest jij opnieuw beginnen. Altijd weer opnieuw.

We moeten ons de vraag stellen hoe ouders hun kinderen kunnen dragen als ze zichzelf niet veilig (genoeg) voelen in deze maatschappij. En we moeten ons ook afvragen welk beeld van zichzelf we kinderen meegeven die opgroeien in armoede, bestaansonzekerheid en discriminatie. Jammer genoeg is de

gebalde boodschap die de samenleving deze kinderen geeft: ‘Jij bent van geen waarde.’, ‘Je bent niet belangrijk.’, ‘Je bent niet gewenst.’, ‘Je bent niet welkom.’, ‘Jij bent minder dan een ander.’, ‘Jij deugt niet.’ De kans dat deze diepe afwijzing zich inschrijft is zeer reëel. Jij wordt ik. ‘Ik ben van geen waarde.’, ‘Ik ben niet belangrijk.’ ...

Wie al eens een spiegelpaleis bezocht, weet dat het een wonderlijke ervaring kan zijn. Maar het kan ook een plek zijn van verwarring en misleiding. Het staat buiten kijf dat de (vroege) ouder-kindrelatie erg belangrijk is. Maar kinderen worden ook gevormd door hun bredere omgeving. Kinderen krijgen van jongs af ook vanuit hun ruimere context tal van spiegels voorgelegd. De invloed van deze maatschappelijke spiegels op kinderlijke ontwikkeling wordt sterk onderschat en verdient echt veel meer aandacht.

Wat magisch zou kunnen zijn

Ouderschap is hoe dan ook een zoektocht en verloopt zelden zonder hobbels. Elk gezin moet het doen met de erfenis van de voorgaande generaties en de maatschappelijke positie die het toebedeeld kreeg. Voor het ene gezin brengt het leven grotere uitdagingen met zich mee dan voor het andere. Armoede. Bestaansonzekerheid. Discriminatie. Oorlog. Ontheemding.

De maatschappelijke nadruk die er sinds de jaren zestig is komen te liggen op de eigen kracht van individuen en gezinnen kent geheel terecht zijn eigen geschiedenis. Net zoals de ontzuiling zijn voor- en nadelen heeft, heeft ook de toegenomen individualisering dat. Ouders en kinderen zijn krachtig én kwetsbaar. Gezinnen geraken soms ondergesneeuwd door de moeilijke omstandigheden waarin ze zich bevinden. We helpen mensen niet vooruit door lijden en verdriet te miskennen. En we helpen mensen er nog veel minder mee vooruit de verantwoordelijkheid en de oplossingen hiervoor in hun eigen schoenen te schuiven.

Het is duidelijk dat de nadruk op (eigen) kracht, zelfregie en algehele ‘positiviteit’ de laatste decennia doorgeschooten is. ‘Iedereen heeft toegang tot geluk, als je je eigen kracht maar vindt.’ En iedereen lijkt ook de opdracht te hebben

dat geluk na te jagen. Natuurlijk zijn mensen op zoek naar geluk. En willen we het voor onszelf en onze naasten best goed hebben. Maar het leven brengt naast aangename ervaringen ook verdriet, lijden en grote uitdagingen met zich mee. Mag dat ook gezegd worden? Wanneer mogen we nog zeggen dat het niet gaat?

Het krachtendiscours – we bezitten allemaal krachten, tijd om ze aan te boren – lijkt niet alleen ver doorgeschoten. Het lijkt bovendien gekaapt in een individualiserend verhaal. Iedereen heeft door het vinden van zijn eigen kracht toegang tot zijn eigen geluk. En iedereen is hier ook gewoon individueel verantwoordelijk voor. Maar wat als mensen of gezinnen er om allerlei redenen niet in slagen de krachten in zichzelf te vinden? Is het dan niet bijzonder wreed de eigen regie en eigen verantwoordelijkheid koste wat het kost naar voor te blijven schuiven? Weten we niet allemaal hoeveel deugd sociale steun kan doen? Te kunnen leunen op anderen? Is het vaak niet net helpend en nodig je wat over te kunnen geven aan anderen? Waarom hebben we zo'n groot probleem met onze onderlinge afhankelijkheid als mens? Waarom ontkennen we die zo graag?

'There is no such thing as a family.' Gezinnen kunnen niet gezien worden los van een samenleving waarin zij zich wel of niet gedragen weten. En het is een realiteit dat niet alle gezinnen zich even sterk gedragen weten. Het is de hoogste tijd, denk ik, om kracht niet alleen in, maar vooral ook tussen mensen en gezinnen te durven plaatsen. De kracht van de spiegel gebeurt tussen mensen. Tussen mensen kan bijzonder veel moois ontstaan. De hoogste tijd dus ook om het collectief weer meer te gaan waarderen. De buurt. De ontmoetingsplek. De school. De jeugdbeweging. De wachtruimtes.

Misschien vraagt u zich af wat u kan doen? Durf met zachtheid kijken in de ogen van ouders en kinderen. Sta stil bij wat misschien resoneert in hun blik. Vraag je af wie de moeder is die met haar jonge kinderen elke dag de spitstrein neemt.

Besef dat je een spiegel bent tussen andere spiegels. En hanteer die kracht. Ze is zoveel groter dan je denkt. We dragen allemaal de magie in ons om de kracht van de ander naar boven te brengen. Het zit vaak in kleine dingen. In

aanspreken. Aanraken. In echt luisteren. In willen zien en benoemen van wat sterk is. In bemoedigen. In bieden van praktische hulp. In graag zien.

Maar ook grotere maatschappelijke veranderingen vinden hun kiem in ieder van ons. Spreek je uit tegen onrecht. Spreek je uit tegen oorlog. Spreek je uit tegen discriminatie. Verhef je stem bij vooroordeel. IJver mee voor menselijke bestaanscondities. Pleit voor betaalbare huisvesting. Voor een leefbaar minimumloon. Voor inclusief onderwijs. Voor toegankelijke zorg.

Kijk in de spiegel.

Zie je kracht.

Maak magie.

Dat doe je samen.

Over de auteur

Annelies Sterckx is moeder van drie kinderen en klinisch psychologe. Omwille van haar interesse in de invloed van de samenleving op het welzijn en functioneren van mensen en gezinnen vervolmaakte ze zich ook in de culturele antropologie. Ze verdiepte zich in de thematiek van ouderschap, kinderlijke ontwikkeling en maatschappelijke kwetsbaarheid. Kort na haar studies bouwde Annelies samen met anderen een ontmoetingsplek uit voor ouders en jonge kinderen in kwetsbare leefsituaties. Na zeventien jaar is ze nog steeds werkzaam op deze plek.

E-mail: anneliessterckx@live.be